

1. ÄGANDERÄTTENS TRE GRUNDLÄGGANDE DIMENSIONER

NILS KARLSON

Inledning

Den privata äganderätten är sannolikt det mest missförstådda och samtidigt det kanske mest centrala begreppet för förståelsen av det moderna samhället. Dessvärre uppfattas äganderätt inte sällan som ett privilegium för de redan förmögna. Det är fel. Exempelvis använde de tidiga kooperatörerna som bröt upp lokala handelsmonopol äganderätten för att som konsumenter fritt kunna handla av dem de själva önskade. Likaså är det äganderätten som är inskränkt när kvinnorna inom de offentliga vård- och omsorgsmonopolen hindras att driva verksamheten i bolagsform med vinstsyfte. Äganderätt handlar nämligen om rätten att använda, förvalta, utveckla och avtala om försäljning eller uthyrning av en tillgång utan att själv kränka andras motsvarande rätt.

Syftet med detta kapitel är att förklara vad äganderätt är, dess betydelse och konsekvenser. Avsikten är även att diskutera vad olika inskränkningar i äganderätten leder till. I det följande används begreppen äganderätt, enskild äganderätt och privat äganderätt synonymt.

Ett knippe rättigheter

Vad innebär då privat äganderätt? Begreppet kan ges såväl

en snävare som en bredare tolkning. När jurister diskuterar äganderätten får man ofta intryck av att denna rätt mer snävt handlar om rätten att förfoga över en tillgång samt rätten till ersättning om staten exproprierar tillgången i fråga (Åhman 2000, Sterzel, Åhman och Lönnberg 2004). Själva *innehavet* betonas således. I ett bredare rättsekonomiskt, filosofiskt och ekonomiskt-institutionellt perspektiv ges dock äganderättsbegreppet ofta en vidare tolkning, där flera kompletterande rättigheter ingår. Exempelvis beskriver den ledande rättsekonomen Robert C. Cooter äganderätt på följande sätt (Cooter 2000: 279–280):

Property can be viewed as a bundle of rights describing what a person may and may not do with the resources he owns. Property rights usually include the right to possess, occupy, use, consume, control, exclude, expel, develop, transfer, assign, sell, mortgage, donate, or bequeath, and property rights often include the right to exploit, alter, transform, deplete, exhaust, waste, neglect, or destroy. The owner is free in the sense that no law forbids or requires him to exercise his property rights. Furthermore, the law forbids private persons and the state from interfering with the owner's exercise of his rights.

Några aspekter är särskilt viktiga att betona. För det första består äganderätt av ett knippe av rättigheter eller friheter (dessa termer kan i detta sammanhang betraktas som synonyma), där rätten att på allehanda sätt nyttja och utveckla egendomen ingår. Även rätten till den avkastning som egendomen genererar brukar här inkluderas. Förfoganderätten eller vad jag framöver kommer att kalla ”användarfriheten” är dock endast en begränsad del av detta vidare äganderättsbegrepp.

Än viktigare är, för det andra, rätten att överföra hela eller delar av dessa rättigheter eller friheter genom exempelvis försäljning, utyrning eller gåva. Med andra ord knyts avtalsrätten eller avtalsfriheten direkt till äganderätten. Samma

synsätt har även exempelvis Steven Shavell som definierar äganderätt som två sammanhängande rättigheter: *possessory rights* och *rights of transfer* (Shavell 2004: 7–8). Den förra rättigheten handlar just om rätten att fritt använda något man äger, medan den senare hänför sig till rätten att fritt överföra en dylik användarrätt till andra. Noterbart är också att Ingemar Hedenius (1977) gör motsvarande distinktion mellan två dimensioner i äganderättsbegreppet, nämligen mellan *besittningsskydd* och *förfogandefrihet*. Med sistnämnda frihet menar han just ”frihet att förfoga över det ägda genom att sälja eller på annat sätt överlåta saken, t.ex. genom gåva eller arv, eller att träffa avtal, t.ex. om annans nyttjanderätt av egendomen, men också att utan avtal skänka bort, testamentera, överge eller förstöra saken” (Hedenius 1977: 148).¹ Med vår terminologi är detta liktydigt med ”avtalsfrihet”.

För det tredje betonar Cooter att äganderätten innebär att det finns lagar som förbjuder staten och andra individer att inkräkta på individens äganderätt. Annorlunda uttryckt förutsätter äganderätt att det finns en rätt till säkerhet och skydd mot stöld, skadegörelse, konfiskation o.s.v. Rätten till det ägda förenas med en plikt för andra att inte inskränka denna rätt. I den ekonomiska äganderättsanalysen är denna rätt att exkludera andra från tillgången central (se Alchian 1965/1977, Demsetz 1967 och Becker 1977). Själva kärnan i äganderätten handlar om att andra *inte* har rätt att inkräkta i det ägda (Merrill och Smith 2001).

Detta är helt i linje med Hohfelds (1919) kända analysapparat där varje riktig rättighet måste motsvaras av någons skyldighet att respektera densamma.² Med hans terminologi

1 Även Aronsson (2005) särskiljer avtalsfriheten, *transferability*, som en av fyra centrala dimensioner i äganderätten. De andra är enligt honom *security*, *exclusivity* och *permanence*. Se även Eggertsson (1990), Karlsson (1993) och Libecap (2003).

2 För en utförlig analys, se Kanger (1984).

blir äganderätten dels en *power right*, innebärande att rättighetsinnehavaren får handla på visst sätt, om denne så önskar, dels en *immunity right*, innebärande att andra ska avstå ifrån att handla på visst sätt. Annorlunda uttryckt innebär äganderätten dels att rättighetsinnehavaren har frihet att använda sin egendom såsom hon eller han själv önskar, dels att rättighetsinnehavaren genom avtal fritt kan överföra dessa användarfriheter till andra. Dessutom ska andra inte kunna lägga sig i om och hur dessa friheter används. Äganderätten och den i dessa ingående friheterna är av den typ som ibland benämns *negativ*, dvs. en frihet *från* tvång och inskränkningar (Berlin 1984).

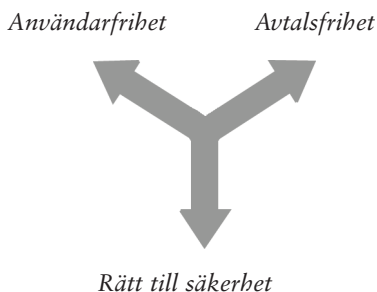
Sammantaget innebär detta att äganderätt kan definieras som ett knippe av rättigheter där de viktigaste ingående rättigheterna eller friheterna är följande³:

- *Användarfrihet* – rätt att fritt nyttja och besluta över egendomen efter eget gottfinnande, inklusive rätt till den avkastning som egendomen genererar.
- *Avtalsfrihet* – rätt att fritt överföra ”användarrättigheter”, helt eller delvis, exempelvis genom köp eller hyra.
- *Rätt till säkerhet* – rätt till skydd mot stöld, intrång, skadegörelse, konfiskation, etc.

3 Jämför även med Skogh och Lane (2000: 48-49), som i sin lärobok i rättsekonomi sammanfattar enskilt ägande som: ”(1) Äganderätt, dvs. befogenhet att fritt nyttja och besluta om egendomen efter eget gottfinnande. Med ’enskild’ avses att ägaren har rätt att utesluta (exkludera) andra från att nyttja egendomen. I äganderätten ingår rätten till avkastning och ekonomiskt ansvar för egendomen. (2) Avtalsfrihet, dvs. rätt för ägaren att ändra innehavet av sina rättigheter genom köp eller hyra. Vi inkluderar också rätten att ingå samarbetsavtal av olika slag. (3) Ersättningsrätt, dvs. rätt till kompensation när skada uppkommer i egendomen, eller begränsning sker i ägarens befogenheter eller kompetens enligt (1) och (2) ovan. I äganderätt i snäv mening ingår (1) och (3) men inte avtalsfriheten (2)”.

Dessa i äganderätten ingående rättigheterna kan åskådliggöras med följande figur⁴:

Figur 1. Äganderättens dimensioner

Avtalsfriheten utgör således en central del i den privata äganderätten, precis som användarfriheten och rätten till säkerhet. Dessa dimensioner i äganderättsbegreppet är dessutom ömsesidigt beroende av varandra. Utan användarfrihet har man inget att avtala om. Utan avtalsfrihet är användarfriheten av mer begränsat värde. Och utan säkerhet kan ingen av de bägge nämnda äganderättsdimensionerna nyttjas till fullo.

I praktiken och över tid är emellertid oftast dessa i äganderätten ingående rättigheterna och friheterna uppfyllda i varierande grad – figuren kan på så vis även användas för att beskriva äganderättens omfattning på olika områden och vid olika tillfällen. Endast vid *perfekt* äganderätt har samtliga pilar full längd. Exempelvis kan situationen fram till att näringsfrihet infördes i Sverige på mitten av 1800-talet illustreras med följande figur:

4 Motsvarande typ av figur, om än med andra beteckningar på dimensionerna och med två respektive fyra dimensioner, används av Hedenius (1977) och Aronsson (2005).

Figur 2. Schematisk beskrivning av äganderättens ställning i Sverige före näringsfrihetens införande 1864

Användarfrihet Avtalsfrihet

Rätt till säkerhet

Innan näringsfrihet infördes var användarfriheten och avtalsfriheten inskränkta på olika sätt: genom skråväsende och olika typer av handelsrestriktioner kunde ägare till olika former av tillgångar varken utveckla det de ägde, eller ingå avtal om tillgångarnas användning.

Ägande, tillväxt och marknadsekonomi

Vilka är då äganderättens viktigaste konsekvenser? Svaret är egentligen enkelt: marknadsekonomi och den ekonomiska utveckling som denna åstadkommer. Dock finns även en rad icke-ekonomiska konsekvenser som inledningsvis bör nämnas. Exempelvis finns det modern forskning som visar att socialt kapital och samhälllig tillit uppkommer som en konsekvens av interaktion inom ramen för ett system av privat äganderätt (Berggren och Jordahl 2005). Även personligt ansvarstagande, värdighet och mänsklig blomstring kan främjas med ett dylikt system (Karlson 2004). Se även Klein (1998). Likaså finns det ett empiriskt samband mellan demokrati och äganderätt (Pipes 2002). Fokus här ligger dock på sambandet mellan ägande, tillväxt och marknadsekonomi.

Det som utmärker en marknad är nämligen frivilliga avtal inom ramen för ett system av privat äganderätt. De grund-

läggande ekonomiska friheterna såsom kontraktsfrihet, näringsfrihet och etableringsfrihet kan inte, som framgått ovan, särskiljas från äganderättsbegreppet i sig. De utgör delar av användarfriheten och avtalsfriheten.

Inom ekonomisk forskning råder idag bred konsensus om att marknadsekonomi, ekonomisk frihet och ett fungerande rättsväsende som upprätthåller privata äganderätter är av central betydelse för att åstadkomma ekonomisk tillväxt och utveckling. Utan dessa förutsättningar kommer tillväxten i ett land att vara väsentligt lägre än vad som annars skulle vara fallet (se t.ex. North 1981 och Acemoglu m.fl. 2004). För utförliga referenser, se Daniel Waldenströms bidrag i denna bok.

Vilka är då de viktigaste skälen till att privat ägande skapar tillväxt och välstånd? Det finns två huvudskäl. Det första och kanske mest kända handlar om incitament och kan kanske enklast uttryckas med devisen ”det man äger vårdar man”. När individen har användarfrihet och fritt kan nyttja och besluta över sin egendom ”internaliseras” kostnader och fördelar av alternativa användningssätt. Individen får därmed stimulans och intresse av att tillse att egendomen används på ett effektivt sätt. Detta gäller såväl i nuet som på längre sikt. Det senare sker genom att ägaren genom ett gott äganderättsskydd tillförsäkras att avkastning på gjorda investeringar tillfaller honom eller henne själv.

Det andra, och kanske viktigare, skälet till att ägande skapar tillväxt är att frivilliga byten gör det bättre för alla. I och med att ett frivilligt avtal inte kan komma till stånd om inte bägge parter tjänar på transaktionen kommer bytet, eller överföringen av rättigheter mellan köpare och säljare, att leda till en mer effektivt resursfördelning – rättigheterna hamnar där de ger störst förväntad nytta.

I ett mer dynamiskt perspektiv är äganderättens betydelse för den ekonomiska tillväxten och resursanvändningen än mer central. Användarfriheten utgör förutsättningen för

marknadsekonomin decentraliserade beslutsfattande och informationsgenererande förmåga. Den information som är relevant för ett effektivt resursutnyttjande är nämligen ofta individbunden, decentraliserad, knuten till tid och plats och ofta även outtalad. Denna typ av information kan, som Hayek (1945/2002) visat, bara tillvaratas i en decentraliserad marknadsekonomi baserad på privat äganderätt. I ett system för central planering kan bara en bråkdel av kunskapen nyttjas.

Avtalsfriheten i sin tur utgör grunden för såväl arbetsdelningen som den fria konkurrensen. Arbetsdelningen innebär att den enskilda och företag specialiserar sig på vissa delar av produktionen, på vissa specifika arbetsuppgifter, vilket leder till väsentligt ökad produktivitet. Detta är dock bara möjligt om individen har möjlighet att göra affärer, idka byteshandel och sätta varor i omlopp, såsom Adam Smith uttryckte det redan 1776 (Smith 1776/1981).

Avtalsfriheten innebär samtidigt att konkurrens uppstår – det blir möjligt att etablera ny näringsverksamhet. Konkurrens åstadkommer en ömsesidig anpassning av individuella planer genom prismekanismen – att vissa förhoppningar inte kommer att förverkligas är en del av processen. Konkurrensen ser dessutom till att det som produceras faktiskt utförs av dem som gör det billigare och bättre än andra, och att priset är lägre än det som någon som inte producerar varan i fråga skulle kunna sälja den för. Följden är en process av *kreativ förstörelse* (Schumpeter 1911/1934) där nya produktionsmetoder, produkter och tjänster utmanar det gamla och etablerade. Det vi i vanliga sammanhang tycker utmärker marknader, nämligen marknadsplatser, företag, innovationer, vinster, konkurrens, konkurser o.s.v., följer således som en konsekvens av äganderätten.

Sammantaget, om än väldigt förenklat, är det dessa faktorer som gör att privat äganderätt och marknadsekonomi leder till ekonomisk utveckling och tillväxt.

Notera att äganderätt således inte med automatik innebär ett värnade av den rådande egendomsfördelningen. Äganderätt är, som påpekats, en negativ frihet eller rättighet. Etablerade företag och verksamheter, liksom det värde som ägandet av dessa representerar, riskerar ständigt att raseras när mer konkurrenskraftiga alternativ skapas. Dock inte därmed sagt att egendom och förmögenhet inte spelar någon roll för hur framgångsrik man kan bli som aktör på marknaden.

Externa effekter

Men hur är det i situationer där individens kostnader och fördelar av ett visst handlingsätt inte ”internaliseras” utan snarare skapar externa effekter på tredje man? Ett klassiskt exempel av negativt slag är miljöförstöring.

Även här kan dock äganderätten vara av stor positiv betydelse. Detta är en av huvudslutsatserna av det välkända Coase-teoremet (Coase 1960/2000). Enligt detta kommer nämligen effektiva lösningar på dylika problem att uppkomma så snart äganderätter är tydligt definierade och frivilliga avtal är möjliga. Ett enkelt exempel kan illustrera resonemanget.

Antag att en fabrik släpper ut rök som smutsar ner tvätten för sex husägare. Nedsmutsningen är värd 3000 kronor för fabriksägaren men orsakar kostnader för husägarna på totalt 6000 kronor eller 1000 kronor per husägare. Utan tydliga äganderätter, inklusive avtalsfrihet, för fabriksägaren och husägarna kommer nedsmutsningen att fortgå, trots att utsläppen skulle kunna undvikas helt genom ett enkelt reningsfilter som endast kostar 1500 kronor.

Den första tanken är antagligen att detta kräver kollektiva, politiska och administrativa åtgärder för att kunna hanteras. Coase ställer dock istället frågan vad som händer om

tydliga äganderätter införs. Svaret är att den effektiva lösningen med installation av reningsfiltret uppkommer oavsett vem som tilldelas äganderätten! Om fabriksägaren ges rätt att släppa ut röken kan villaägarna gå samman och sluta ett avtal med honom om att installera luftreningsanläggningen. Därigenom minskar deras kostnader från 6000 kronor till 1500 kronor eller 250 kronor per husägare. Om istället husägarna tilldelas rättigheten, dvs. rätten till ren luft, kommer fabriksägaren själv att installera reningsfiltret för 1500 kronor för att undvika ett skadestånd på 6000 kronor.

Slutsatsen är således att privat äganderätt, inklusive avtalsfrihet, är en viktig metod även för att hantera olika typer av externa effekter. Att tydligt definiera äganderätter på nya områden blir därmed också en viktig (statlig) uppgift.

Den reservation som måste göras är dock att detta förutsätter att transaktionskostnaderna, dvs. kostnaderna för de berörda parterna att komma överens om ett frivilligt avtal, inte är för höga. Om det exempelvis hade handlat om tusentals husägare som drabbades av nedsmutsningen hade det varit svårare för dessa att först själva komma överens om en gemensam handlingslinje och därefter kunna förhandla fram ett bra avtal med fabrikören. Ny teknik kan dock här, som bl.a. Klein och Foldvary (2003) visat, öppna upp nya möjligheter.

Ytterligare en viktig slutsats är naturligtvis att hur äganderätterna definieras påverkar inkomst- och förmögenhetsfördelningen. Som framgått i exemplet kommer kostnaderna att fördelas olika beroende på vem som ges rätt till vad.

Skatter och andra inskränkningar i äganderätten

Innebär då allt detta att endast det jag tidigare benämnt perfekt äganderätt – där äganderättens samtliga tre dimensioner har full längd – är önskvärt, givet att ekonomiskt välstånd

och hanterandet av externa effekter betraktas som eftersträvanvärt? Något enkelt svar kan givetvis inte ges. Till att börja med kan andra viktiga värden behöva avvägas mot dem som just nämnts – exempelvis kan övergripande samhällsplanering vad gäller exempelvis vägar och andra kommunikationer motivera att privata ägares rättigheter inskränks. I dylika fall bör rimlig ersättning för expropriationen utgå. På motsvarande sätt kan olika typer av fördelningsaspekter liksom tillhandahållandet av kollektiva varor motivera att ägandet beskattas eller på annat sätt begränsas.

Dessutom är äganderätten aldrig i praktiken oinskränkt och kan inte heller vara det. Skälet till att så är fallet är att allt ägande även innebär skyldigheter mot andra att inte kränka deras motsvarande rättigheter. Den rätt till säkerhet som jag tidigare inkluderat i äganderättsbegreppet innebär att man inte kan använda sin egen äganderätt så att andras egendom skadas, förstörs eller stjäls. Stora delar av civilrätten, med den allmänna avtalsrätten, bolagsrätten, försäkringsrätten, immaterialrätten, sakrätten och skadeståndsrätten, syftar just till att klargöra rättigheter och skyldigheter av detta slag. Därigenom bidrar de även till att underlätta såväl ägarens användarfrihet som dennes avtalsfrihet. Sådana lagar och regler är i betydande utsträckning ”marknadskonforma”.⁵ Äganderätt förutsätter följaktligen även en väl fungerande rättsstat. För en utförlig argumentation, se Aleksander Peczeniks kapitel i denna bok

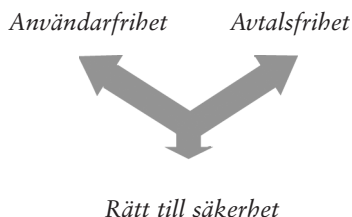
Likväl innebär inskränkningar som begränsar rätten att använda det ägda fritt, liksom möjligheten till frivilliga avtal, ett pris i och med att de minskar marknadsprocessens dynamik och kunskapsgenerering. Som visats leder detta till sämre resursallokering och effektivitet, och även lägre tillväxt, än vad som annars skulle vara fallet. Dessutom kan

5 Wihlborg (1998) har i detta sammanhang även myntat begreppet ”enabling law”.

det minska möjligheten att hantera externa effekter genom frivilliga avtal. Samma sak gäller om rätten till säkerhet inskränks.

Låt oss börja med det sistnämnda fallet. Figuren nedan illustrerar situationen:

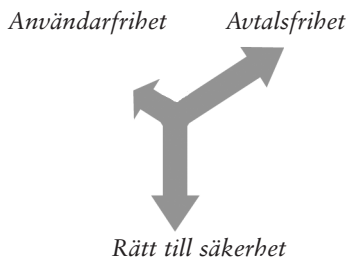
Figur 3. Äganderätt med begränsad rätt till säkerhet

Om rätten till säkerhet – skydd mot stöld, intrång, skadegörelse, konfiskation, etc – är inskränkt p.g.a. exempelvis ett dåligt fungerande rätts- och polisväsende, en diffus expropriationslagstiftning eller ett svagt grundlagsskydd för äganderätten, och därmed ökad risk för intrång, stöld eller konfiskation, så kommer ett mer rationellt beteende bli att prioritera kortsiktig konsumtion till förmån för mer långsiktiga investeringar. Dessutom kommer det bli svårt att upprätthålla ingångna avtal, med åtföljande konsekvenser för handel och företagande. Situationen i flera afrikanska länder och före detta sovjetrepubliker kan illustrera processen.

I figur 4 är det istället användarfriheten som är inskränkt:

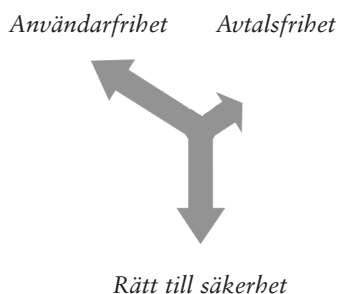
Figur 4. Äganderätt med begränsad användarfrihet

Skatter kan illustrera effekten av sådana begränsningar i användarfriheten. En skatt är per definition en tvångsmässig överföring av tillgång till det allmänna utan direkt motprestation (Johansson 2004). Detta innebär en systematisk inskränkning av äganderätten – individens användarfrihet – rätt att fritt nyttja och besluta över egendomen efter eget gottfinnande, inklusive rätt till den avkastning som egendomen genererar – minskar. Följden är en ökad kortsiktighet i det ekonomiska agerandet – incitamenten att vårda det man äger minskar samtidigt som mer långsiktiga användningsalternativ kommer att prioriteras ned. Detta gäller oavsett om skatterna sedan används till åtgärder som på annat sätt främjar välståndsutvecklingen.

Det sista fallet är när avtalsfriheten inskränks genom exempelvis pris- eller hyresreglering, arbetsmarknadsregleringar, konsumenträtt eller, än mer tydligt, genom att förbjuda privata alternativ inom vård, skola och omsorg. Figur 5 illustrerar situationen:

Figur 5. Äganderätt med begränsad avtalsfrihet

Denna typ av inskränkningar begränsar marknadsekonomins informationsgenererande och välståndsskapande förmåga. När möjligheten att sluta ömsesidigt avtal blockeras kommer en effektiv resursallokering inte att kunna uppstå –

resurser ”fastnar” hos aktörer som inte har bäst förmåga att nyttja resursen i fråga. Dessutom förhindras det experimenterande och den kreativa förstörelse som är marknadskonkurrensens kanske viktigaste konsekvens ur ett dynamiskt perspektiv. Annorlunda uttryckt minskar samhällets lärande. Mängder av idéer och ny kunskap kommer aldrig att tillföras berörda områden och samhället i stort. För en utmärkt illustration av vad konsekvenserna av detta kan bli, se Jan Jörnmarks kapitel i denna bok om den svenska bostadspolitiken.

Min övergripande slutsats är att om och när man vill inskränka den privata äganderätten i syfte att främja andra värden bör de konsekvenser som detta skapar vägas in i kalkylen. I många fall torde priset vara högre än vad många föreställer sig.

Referenser

- Acemoglu, D., Johnson, S. och Robinson, J. (2005a). ”Institutions as the Fundamental Cause of Long-Run Growth”. I Aghion, P. och Durlauf, S. (red) *Handbook of Economic Growth. Volume 1B*. Amsterdam: Elsevier.
- Alchian, A. A. (1965). ”Some Economics of Property Rights”. *Il Politico* 30(4): 816-829. Omtryckt i Alchian, A. A. (1977). *Economic Forces at Work*. Indianapolis: Liberty Fund.
- Aronsson, R. (2005). ”Property Rights Quality and Economic Efficiency: Some Basic Results”. Uppsats presenterad på MPS Iceland, 21–24 augusti 2005.
- Becker, L. (1977). *Property Rights: Philosophical Foundations*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Berggren, N. och Jordahl, H. (2005). ”Free to Trust? Economic Freedom and Social Capital”. Ratio Working Paper No. 64. Ratio, Stockholm.
- Berlin, I. (1984). *Fyra essäer om frihet*. Stockholm: Ratio.
- Coase, R. (1960). ”The Problem of Social Cost”. *Journal of Law and Economics* 3: 1-44. Publicerad på svenska i Coase, R. (2000). *Företaget, marknaden & lagarna*. Stockholm: City University Ratioklassiker.
- Cooter, R. C. (2000). *The Strategic Constitution*. Princeton, NJ: Princeton University Press.

- Demsetz, H. (1967). "Toward a Theory of Property Rights". *American Economic Review* 57(5): 347–359.
- Eggertsson, T. (1990). *Economic Behavior and Institutions*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hayek, F. A. (1945). "The Use of Knowledge in Society". *American Economic Review* 35 (4): 519–530. Publicerad på svenska i Hayek, F. A. (2002). *Kunskap, konkurrens och rättvisa – Hayek om marknadsekonomin processer*. Stockholm: Ratio.
- Hedenius, I. (1977). "Äganderättsbegreppet". I *Filosofien i ett föränderligt samhälle*. Stockholm: Bonniers.
- Hohfeld, W. N. (1919). *Fundamental Legal Conceptions*. New Haven, CT: Yale University Press.
- Johansson, D. (2004). "Skatternas utveckling, omfattning och fördelning". I Karlson, N., Johansson, D. och Johnsson, R. (red) *Skatter & värdighet*. Stockholm: Ratio.
- Kanger, H. (1984). *Human Rights in the U.N. Declaration*. Stockholm: Almqvist & Wiksell International.
- Karlson, N. (1993). *The State of State, An Inquiry Concerning the Role of Invisible Hands in Politics and Civil Society*. Stockholm: Almqvist & Wiksell International. Även publicerad med nytt förord av Transaction Publishers, New Brunswick, NJ.
- Karlson, N. (2004). "Vad staten bör göra: en fråga om värdighet". I Karlson, N., Johansson, D. och Johnsson, R. (red) *Skatter & värdighet*. Stockholm: Ratio.
- Klein, D. (1998), "Liberty, Dignity and Responsibility: The Moral Triad of a Good Society". I 3 *Libertarian Essays*. FEE Occasional Paper/One. Irvington-on-Hudson, NY: The Foundation for Economic Education.
- Klein, D. och Foldvary, F. E. (red) (2003). *The Half-Life of Policy Rationales: How New Technology Affects Old Policy Issue*. New York: New York University Press.
- Libecap, G. D. (2003). "Property Rights". I Mokyr, J. (red) *Oxford Encyclopedia of Economic History*. Oxford: Oxford University Press.
- Merrill, T. W. och Smith, H. (2001). "What Happened to Property in Law and Economics?". *Yale Law Journal* 111: 357–398.
- North, D. C. (1981). *Structure and Change in Economic History*. New York: W. W. Norton & Company.
- Pipes, R. (2002). *Ägande och frihet: Grunderna för demokratin*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Schumpeter, J. (1934). *The Theory of Economic Development*. London: Transaction Publishers.
- Shavell, S. (2003). "Economic Analysis of Property Law". NBER Working

- Paper No. 9695. National Bureau of Economic Research, Cambridge, MA.
- Smith, A. (1981). *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*. Indianapolis, IN: Liberty Fund Classics. Ursprungligen publicerad 1776.
- Sterzel, F., Åhman, K. och Lönnberg, U. (red) (2004). *Äganderätten: ansvar, skydd: en översikt*. Stockholm: Ägarfrämjandet.
- Wihlborg, C. (2001). "The Role of Enabling and Mandatory Company Law for financial Systems Efficiency". In Eliasson, G. och Karlson, N. (red) *The Limits of Government. Policy Competence & Economic Growth*. New Brunswick, NJ: Transaction Publishers.
- Åhman, K. (2000). *Äganderättsskyddet. Äganderätten enligt första tilläggsprotokollet till europeiska konventionen om de mänskliga fri- och rättigheterna*. Uppsala: Iustus.